

*Віннічук І. Я.,
магістр*

Національного університету біоресурсів і природокористування України

Козуб Л. С.,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри романо-германських мов і перекладу

Національного університету біоресурсів і природокористування України

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНО-НЕЙТРАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ МОВЛЕННЯ В СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ЗМІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей використання гендерно-нейтральних та гендерно-маркованих лексичних одиниць в англомовних засобах масової інформації, виявленню їх прагматичного потенціалу, впровадження норм мовної коректності в сучасному медіа-просторі. Аналіз здійснювався з урахуванням жанрової специфіки медіа-текстів та їх орієнтації на певну аудиторію.

Ключові слова: масмедійний дискурс, гендерно-нейтральна лексика, гендерно-марковані лексичні одиниці, норми мовної коректності.

Постановка проблеми. Варто зауважити, що глобалізація економічних та соціальних процесів, які особливо активно спостерігались наприкінці ХХ ст., викликала певні зміни у мові ЗМІ. Як наслідок, у цей час в англомовних країнах, зокрема у США, поширюється концепція політичної коректності, що проникає в усі суспільні сфери: освіту, релігію, мистецтво, політику і, насамперед, масову комунікацію. Зрештою, саме явище пов'язане з актуальними соціальними тенденціями, необхідністю враховувати полікультурність суспільства [1, с. 8].

Отже, політична коректність – це добровільний суспільний кодекс поведінки, що стихійно склався на Заході і досліджується сучасною міждисциплінарною наукою з погляду соціології, культурології, лінгвопрагматики та лінгводидактики. В його основі лежить прагнення усунути ті мовні одиниці, які вражають почуття, достоїнство індивіда, утискають його людські права мовною безтактністю або прямолінійністю стосовно расової чи статевої приналежності, віку, стану здоров'я, соціального статусу, зовнішнього вигляду тощо, а також бажання знайти для них відповідні нейтральні або позитивні еквіваленти [2].

Аналіз останніх джерел і публікацій. Незважаючи на те, що дослідження засобів масової комунікації розпочалося ще на початку ХХ ст., воно вже має свою історію та традицію. Відомо, що першими, хто почав вивчати різні аспекти мас-медіа, були психологи К. Ховленд та У. Шрам, соціологи П. Лазарсфельд, Б. Берельсон, С. Стауффер, К. Левін, а також політолог Г. Ласуелл. Результати їхньої праці не лише стимулювали розвиток лінгвістичних вчень у цій сфері, але й сформували теоретичне підґрунтя для наукової діяльності в галузі мовознавства.

Сучасний стан лінгвогендерологічних досліджень та їх методології описаний у працях О. Бессонової, О. Горошко, А. Кириліної, С. Ромейн. Лінгвокомунікативні та функціональні особливості гендерно-маркованих одиниць різних рівнів проаналізовано у роботах О. Александрової, М. Дойл, І. Кобякової, С. Міллер та К. Свіфт.

Метою статті є вивчення специфіки запровадження гендерно-нейтральних стандартів мовлення у сучасних англомовних засобах масової інформації.

Виклад основного матеріалу. Не дивно, що цей масштабний та досить успішний рух в історії лінгвістики розпочався саме в США, адже англійська мова як мова міжнародної та міжкультурної комунікації, використовується світовою спільнотою. Більше того, США є країною, населення якої складають представники різноманітних народів та рас, а тому міжнаціональні та міжетнічні проблеми є досить вагомими. Крім того, культ індивідуалізму є головним стержнем американської ідеології, а отже, усіх державних систем – політичної, економічної, культурної, соціальної [5, с. 7].

Аналізуючи різноманітні визначення політичної коректності, О. Колтунов стверджує, що цей термін є семантично неоднозначним і найчастіше вживається у сучасному суспільстві у чотирьох значеннях: а) як технологія розв'язання конфліктів шляхом відмови від використання у суспільній лексиці образливих виразів стосовно тих соціальних груп, що зазнають дискримінації і виступають проти цього; б) як ідеологічна програма, що лежить в основі цієї технології; в) як політичний рух, що здійснив реалізацію цієї ідеологічної програми наприкінці ХХ ст. в США у сфері, насамперед, освіти і суспільно-політичної лексики; г) як іронічне позначення курйозних результатів застосування технології заміни образливих термінів нейтральними словами і виразами [4, с. 5]. З іншого боку, на думку В. Паніна, політична коректність є своєрідним поняттям-лозунгом, що демонструє ліберальне спрямування американської політики, відображає зміст, символічні образи та коректування мовного коду, а тому подвійна структура терміну складається з культурно-поведінкової та мовної категорії. При цьому обидва аспекти є неподільними та реалізуються ефективно лише за умови взаємодії та взаємопроникнення [5, с. 3].

Зважаючи на те, що у лінгвістиці немає єдиного підходу до розроблення критеріїв перетворень, а також загальних параметрів оцінки важливості та необхідності тих чи інших змін у словнику мови, нині існує два способи реформування мови: усунення дискримінаційних слів, фраз та заміна їх іншими та поділ слів і фраз на компоненти та зосередження уваги на другорядному значенні окремих частин мовних одиниць [3, с. 10]. Отже, метою впровадження таких лінгвістичних змін на рівні граматики та лексики є використання особливої мови, що містить вирази, які мають емоційно позитивно сприйматись

представниками усіх чи більшості груп адресатів, а також накладає табу на цілу низку мовних одиниць, які можуть бути причиною негативних асоціацій [1, с. 8].

Утворення політично коректної лексики має певні структурно-семантичні закономірності, головною з яких є вживання слів, які набувають нових значень через розширення сфери їх застосування. Особливо активні перетворення стосуються професійної термінології. Так, зі зростанням кількості жінок, які почали опановувати чоловічі професії, виникла необхідність перейменування тих слів, які містять сексистські елементи. При цьому гендерно-нейтральний формант *-person* майже не простежується. Замість нього використовуються узагальнюючі поняття *attendant, clerk, officer, worker* [3, с. 10].

Проте деякі нововведення часто висміюються науковцями, оскільки вони вважають їх невиправданими і безглуздими. Як свідчать дослідження, політично некоректними вважаються найменування імбирного пряника *gingerbread man* (натомість, вживається *gingerbread person*), назва різдвяної пісні “*God Rest Ye Merry Gentlemen*” (коретними вважаються варіанти “*God Rest Ye Merry Persons*” або “*Higher Power Rest Ye Merry Persons*”), дитячі вірші про *Humpty Dumpty*, чиє невдале падіння зі стіни вважається особистою образою з боку влади, що допустила його до такої небезпечної стіни, й вірші про дівчинку Поллі, яку змусили поставити чайник на вогонь (обурення феміністів викликало те, що примус стосувався дівчинки, а не хлопчика). Через це у багатьох підручниках вірші були змінені згідно з нормами політичної коректності [7, с. 2280]. Разом із тим наведені факти свідчать про те, що у певних випадках політична коректність є не способом утвердження рівності, а самоціллю і, таким чином, не враховує фактора контексту та доречності. Таку тенденцію Д. Кристал називає термінологічною абсурдністю, а сам термін часто починає вживатись іронічно [6, с. 177].

З метою усунення відкритого та прихованого лінгвістичного сексизму це питання було розглянуте низкою міжнародних неурядових організацій, не пов'язаних із феміністичним рухом, на кшталт Лінгвістичного товариства Америки та Асоціації видавництва американських університетів. Ще одним із результатів мовної реформи в США стала поява програми позитивних дій, що є сукупністю ідей і конкретних дій, спрямованих на ліквідацію наслідків і запобігання дискримінації за расовою, етнічною чи статевою ознакою у суспільному житті США, що включає гендерні квоти [4, с. 13]. У 1990 р. Рада Європи прийняла спеціальний документ із рекомендаціями щодо усунення мовного сексизму та заміни дискримінаційних понять альтернативними. Пізніше майже у всіх англомовних країнах ці норми були закріплені офіційними нормативними розпорядженнями та відображені у посібниках із масової комунікації. Наприклад, нині більшість видавництв США приймають у друк лише ті праці, які не містять андроцентричних мовних штампів, а у Великій Британії компанія BBC забезпечує усіх працівників довідниками з гендерно-коректного використання мови.

З іншого боку, особливо важливим є те, що здійснюючи такий своєрідний контроль над соціально-політичною реальністю, масова комунікація несе певну відповідальність за стан її сприйняття населенням країни. В цьому аспекті О. Колтунов наголошує на вирішальній ролі мас-медіа у формуванні образу «інших» не як опозицію «не ми», а «інших», які є частиною «нас», що стосується і статевої дискримінації. Тому очевидно, що ЗМІ є найвпливовішим інструментом

впровадження гендерно-нейтральних стандартів мовлення, а отже, підвищення загальної культури суспільства, розвінчання стереотипів сприйняття, зокрема, суджень, що спираються на соціальний, історичний, завжди порівняний досвід, та формування позитивної поведінки в проблемних ситуаціях взаємодії [4, с. 10, 16]. Це підтверджує і те, що у Великій Британії реформи мови згідно з нормами політичної коректності проходять повільніше та складніше, ніж у США і гендерно-марковані одиниці залишаються не менш вживаними, ніж їх нейтральні відповідники. Така консервативність лінгвістичної свідомості пояснюється незначною увагою до нових норм у ЗМІ, що досі допускають андроцентризм у публікаціях та мовленні теле- та радіостанцій.

Отже, питання мовної політичної коректності є глобальною проблемою і потребують комплексного вирішення, а тому мають регулюватися міжнародними нормами права. Незважаючи на суперечливість явища мовної гендерної реформи та складності, які супроводжують цей процес, введення норм політичної коректності сприяє зменшенню випадків відкритої дискримінації, що забороняється законом, а отже, дозволяє більше представництво різноманітних меншин на всіх рівнях соціальної ієрархії і зміну суспільних стандартів стосовно статі.

Проведений аналіз англомовного масмедійного дискурсу дав змогу виділити низку характерних рис використання гендерного компоненту у масовій комунікації та визначити прагматичний потенціал цих мовних одиниць. Вагомою ознакою тенденції до уникнення асиметричності у британській та американській пресі є використання гендерно-нейтральних найменувань професійних та статусних ролей індивіда. Раніше професії невисокої соціальної значимості та доходу частіше формулювались саме через поняття жіночого роду, відображаючи суспільний престиж та стереотипні патріархатні уявлення. Проте з метою залучення широкої аудиторії преса вдається до норм мовної коректності, і тому частка гендерно-нейтральних відповідників, як свідчить здійснене дослідження, постійно зростає. Найчастотнішими у дослідженій пресі є поняття *employee, staff, border guard, sales rep, cops, police officer, police sergeant, police constable, nursery worker, anchor, motorist, racer, firefighter, postal carrier, homemaker, military officer, media personality, business owner, businessperson, landowner, presenter, chief of staff, personnel*, особливо коли вони згадуються у множині. Однак нарівні з ними цілком усвідомлено використовуються і слова *sideman, cameraman, brewmaster, draughtsman, steward, middleman, policeman, policewoman, militiaman, tribesman, freshman, salaryman, clergyman, craftsmanship, gunman, oysterman, barman, anchorman, marksman, marketing man, salesman, watchman, doorman, taxman, linesman, paceman, guardsman, security man, oarsman, fishermen, maintenance man, landlord, postman, taxman, seaman, insurance man, highway man; midwife, actress, make-up lady, stewardess, barmaid wife, landlady, dinner lady, waitress, maid, ballerina*. Зрештою загальне співвідношення гендерно-маркованих та гендерно-нейтральних понять становить 64% і 36% в американській та 43% і 57% – у британській пресі.

Варто звернути увагу і на те, що, попри більший консерватизм британських мас-медіа щодо мовної реформи і переважання гендерно-маркованих номінацій професій, кінець 2016 р. відрізняється високою лінгвістичною толерантністю, що можна пояснити бажанням сучасних ЗМІ апелювати до широкої аудиторії.

Аналіз підтвердив і позитивну динаміку заміни загально-родового займенника *he*. Зокрема, у 95% прикладів використовуються синоніми, особові займенники другої особи, пасивний стан та конструкції на кшталт *he and she, his or her*; займенники *anyone, no one, someone, everybody, one*:

Дослідження особливостей використання гендерно-маркованої і гендерно-нейтральної лексики у сучасних американських і британських друкованих мас-медіа свідчить про те, що найменш впливовими для мовної реформи є фразеологізми: *I have no opinion on that. I think Senator McCain is his own man, as we all know* (Time); *It's a no-man's-land where the law is only as real as the nearest cop* (Time); *Accounts last week painted him as a man on the edge, but friends and colleagues remember him differently* (The Daily Telegraph).

Крім того, у британській пресі для створення певного стилістичного ефекту використовуються різні гендерні мовні трансформації: *...an Englishwoman's home is no longer her castle, and if I don't let them in, they can batter down my door* (The Daily Telegraph); *Deep in Robin Hood country, Stags fans will be anything but merry men this morning* (The Daily Telegraph).

Втім, особливо гендерно-забарвленими у британській пресі залишаються спортивні повідомлення, оскільки саме у цій сфері часто використовуються гендерно-марковані терміни з метою підкреслення маскуліноцентричності самого явища. Статті на спортивні теми посідають друге місце після політики за наповненням гендерно-маркованою лексикою: *"Harry has done the rounds and he is a good man. He is the ideal person for the man in the street who relates to football"* (The Daily Telegraph); *Man in charge: Martin Johnson puts a good performance down to every man taking responsibility for the game* (The Daily Telegraph).

Варто зазначити, що й досі існують чіткі уявлення щодо розмежування на суто «жіночі» та «чоловічі» види спорту. Так, в американських виданнях не існує нейтральних еквівалентів понять *batsmen, marksman, groundsman*, а в британській пресі часто вживаються слова *midfielder* та *winger*. Таке вживання зазначених термінів можна пояснити лінгвокраїнознавчою специфікою, оскільки вони вживаються на позначення атрибутики футболу, який є досить популярним у світі, а отже, і більш толерантним до гендерних ознак.

У британській пресі чітко простежується тенденція до використання нейтральних термінів у публікаціях, присвячених темі Олімпіади. Очевидно, що журналісти намагаються максимально дотримуватися мовної коректності: *And according to a study of NCAA athletes, the tears occur at least twice as often – and in some sports up to eight times as often – in female athletes as in male athletes* (Time); *But being a sportsperson is a huge privilege* (The Daily Telegraph).

Необхідно звернути увагу і на те, що майже у всіх виданнях 2012–2016 рр. простежується паралельне використання маркованої та нейтральної лексики, що свідчить про несвідоме використання норм мовної коректності у пресі, а отже, і про те, що вони стають невід'ємною частиною сучасних друкованих ЗМІ та сьогодення.

Висновки. Таким чином, попри позитивну динаміку змін та активне впровадження гендерно-коректної мови у сучасних друкованих ЗМІ, значна кількість лексики, що використовується

пресою, є гендерно-маркованою. Саме ці лексичні одиниці свідчать про певні стереотипні уявлення, які й досі існують у суспільстві. Як свідчать результати дослідження, причиною мовної асиметрії є соціокультурна та політична ситуація. Досить часто вона використовується свідомо з метою реалізації маніпулятивних комунікативних стратегій впливу на потенційного адресата.

Отримані результати можуть бути використані для подальшого вивчення окремих питань щодо впровадження норм мовної коректності у суспільстві та для аналізу соціолінгвістичної специфіки масмедійного дискурсу.

Література:

1. Базылев В. Языковые императивы «политической корректности» / В. Базылев // Политическая лингвистика. – 2007. – № 3(23). – С. 8–10.
2. Дмитрієва М. Що таке політична коректність, або шляхи боротьби із сексизмом / М. Дмитрієва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://linguistics.kava.kiev.ua>.
3. Емірсуїнова Г. Лексикон сучасного фемінізму (на матеріалі англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Г. Емірсуїнова. – К., 2003. – 15 с.
4. Колтунов О. Політична коректність: концептуальні основи та технологічні прийоми : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / О. Колтунов. – К., 2005. – 20 с.
5. Панин В. Политическая корректность как культурно-поведенческая и языковая категория : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / В. Панин. – Тюмень, 2004. – 19 с.
6. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language / D. Crystal. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 437 p.
7. Watts R. Politeness / R. Watts. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 304 p.

Винничук І. Я., Козуб Л. С. Особливості впровадження гендерно-нейтральних стандартів в сучасних англоязычних ЗМІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей використання гендерно-нейтральних і гендерно-маркованих лексических одиниць в англоязычних засобах масової інформації, виявленню їх прагматического потенціала, дотриманню норм мовної коректності в сучасному медіа-просторі. Аналіз здійснюється з урахуванням жанрової специфіки медіа-текстів і їх орієнтації на визначену аудиторію.

Ключевые слова: масмедійний дискурс, гендерно-нейтральна лексика, гендерно-марковані лексическі одиниці, норми мовної коректності.

Vinnichuk I., Kozub L. Features of Gender-Neutral Standards Introduction in Modern English Media

Summary. The article deals with the study of the peculiarities of gender-neutral and gender-marked lexis usage in modern English media, their pragmatic potential as well as linguistic norms realization in present-day media space. The analysis was done taking into consideration genre characteristics of media-texts and their appealing to the potential addressee.

Key words: media discourse, gender-neutral lexis, gender-marked lexical units, linguistic correctness norms.